

Jānis Arnis Pāvils

Lielā upe.

Senos laikos Nīcā bijuši 8 krogi. Viens no tiem atradies pie Bārtas upes ietekas ezerā, uz salas. Tajā laikā pa Bārtas upi notikusi dzīva satiksme. Pludināti uz Liepāju koki, vesti ar liellaivām akmeņi un grants – Liepājas namu celšanai. Ziemā, pa ledu, braukuši ar zirgu pajūgiem pāri ezeram uz pilsētu. Kad uzcelta Liepājā cukurfabrika, tur pa upi liellaivās vestas cukurbietes.

Man laimējās piedzimt mājās, uz paša Bārtas upes krasta, Nīcas “Straumēnos” (Pētermuižā). Bērnībā mana galvenā darbības vieta bija upmala – tīrais ūdens un baltās smiltis.

1935. gadā izraka kanālu, pa kuru bijusī Beitiņu upīte, taisni no meža, ietecēja lielajā upē. Pirmajos gados pēc rakšanas, no mazās upītes kanāla, lielajā upē ieplūda liels daudzums baltas smiltis. Tās noklāja visu Bārtas upes gultni pret mūsu mājām. Tīrs ūdens un baltās smiltis bija kā jūrmalā. Līdz Bārtas upes iztaisnošanai, tā meta lielu līkumu līdz pat Kazkroga tiltam, tagadējai Vecvagaru vistu fermai. Plūdos un ledus iešanas laikā, upe pārplūda un ūdens gāzās pāri krastiem, abās upes pusēs. Gadu gaitā, zināmās vietās, bija izveidojušās notekas. Nīcas pusē tās sauca “Attekas”, upes otrā – Otaņķu pusē – tās sauca “Reķi”. Tie plūda taisni uz Liepājas ezeru.

Attekas bija pie Pētermuižas un pretim “Mūzēmēm”. Ūdenim reizē ar ledus gabaliem gāžoties pāri dambim, tā otrā pusē tika izrauta zemē liela bedre. Tālāk ūdens pa ielejām tecēja prom uz Pērkongala pusi. Tur to sauca par Kristu upīti un tā tālāk gar “Kristu” mājām ieplūda lielajā klajumā, “Kārklā” un Mēķes ezerā.

Pēdējo reizi redzēt milzīgo klajumu, pilnu ar ūdeni, izdevās 1947. gadā. Tajā laikā skolā katru pavasari bija jāliek daudzi eksāmeni. Pirms eksāmena deva divas dienas brīvu laiku mācībām. Stundas nenotika un mēs grupa zēnu: es, Klucis Kārlis, Štubis Ādolfs, Tupesis Dzintars u.c., pa kluso, izlīdām pa lūku, uz Nīcas skolas bleķa jumtu. Tur, aprīļa saulītē, bija jauki un no augšas varēja redzēt tālu. Viss lielais klajums, līdz Jūrmalciemam, pilns ar ūdeni.

Kad plūdi beidzās, tad lielais ūdens daudzums, no plašā “Kārkla” gāzās prom uz Liepājas ezeru. Liepājas šosejas posmā no Toseles tilta līdz Sprūdu rijai (Jūrmalciema

ceļš) bija uzbērts augsts dambis. Trīs vietās ceļā uzcelti tilti. Pa tiltu apakšu ūdens plūda prom, un tajās vietās ezera pusē izskaloja lielas bedres, tās var redzēt vēl tagad.

Senāk applūda arī Nīcā dzīvojošo cilvēku mājas. Lai tas nenotiktu, 1935. gadā uzbēra augstākus upes dambjus. No tilta, pie Nīcas baznīcas, izraka platu kanālu, pa kuru upei taisni tecēt uz Liepājas ezeru. Pēc tam mājas Nīcā applūda reti.

Upmalā, mēs zēni tajā laikā pavadījām visu savu brīvo laiku. Vasarā peldējāmies (10 reizes dienā), makšķerējām, braucām ar laivu un paštaisītiem plostiem. Ziemā, slidas, slēpes un kamaniņas. Ar tām laidāmies no dambja. Peldēt iemācījāmies jau piecu gadu vecumā. Nebija tajā laikā ne gumijas, ne plastmasas peldriņķu. Likām zem krūtīm saplūktu doņu kūlīti (doņus saucām par stiebriem) un drīz vien peldēšanas un niršanas māksla bija rokā. Zēni upmalā sanāca daudzi, dažreiz vairāk par desmit. Nekādi vecāki mūs sevišķi neuzmanīja, toreiz, manā laikā, tur tuvumā neviens nenošlīka. Daži bīstami gadījumi bija.

Upes otrās puses kaimiņos Maulicos bija četri puikas: Jānis, Ilmārs, Arnolds un Visvaldis. Kad ledus no upes izgājis, krastā, slīpi pret dambi, paliek lieli ledus gabali. Pa tiem zēni ar ragaviņām slidinās – laižas lejā, ragaviņas atduras pret krastmalā esošiem mazākiem ledus gabaliem un apstājās. Viss iet jauki līdz vienā reizē ragaviņas, ar mazo Arnoldu, palecās uz augšu un pāri krastmalas lediem, ar visu zēnu, iekrīt upes mutuļojošā straumē! Labi, ka citi zēni bija tik gudri un skrēja mājās saukt tēvu. Arnolds pa straumi peldēja prom, uzreiz negrima, viņam bija bieza vatēta jaka. Tēvs nometa savu jaku un metās ledainajā straumē. Piepeldēja pie Arnolda un aiz apkakles to izvilka malā. Tā viņu izglāba.

Arī man reiz nelabi gadījās. Tas notika 1944. g. 6. martā. Es gāju otrajā klasē. Nīcas skolā iekšā vairs netikām. Tur ierīkota vācu lazarete – ārstē sašautos karavīrus. Mācāmies divās maiņās. Vecajā skolā – muižas parkā. Man ir pēcpusdienas maiņa, jābūt klasē vienos pēc pusdienas. Rīts jauks, spīd saule, ir mazs saliņš. Eju uz upi paslidot, ledus labs, bet nebiju pamanījis, ka tur, kur ietek mazā upīte, tas no apakšas izkusis. Laižu jau uz mājām un ielūztu. Upe dziļa, dibena nav. Pats ārā tikt neprotu. Tuos ar rokām uz āliņģa malas un saucu: “Palīgā, palīgā!” Redzu, brauc vīrs ar ragavām, pa ceļu gar upi. Paskatās un aizbrauc tālāk. Klīdzu vēl cik spēka, sāk jau stingt kājas un rokas. Te par laimi, mani sadzirdējis kaimiņu sētā esošais zēns, Jūrmaļu Arnolds. Tas pienāk, cik vien tuvu var pa plāno ledu. Nogērbj un pasviež man savas

jakas piedurkni. Es iekožos tanī ar zobiem un tuos ar rokām. Tā viņš mani izvelk no ūdens ārā, uz ledus. Ar stīvām, nosalušām kājām, skrienu mājup. Arnoldam esmu pateicīgs par savu dzīvību. Vēl tagad, ejot pa Silnieku kapiem, uzlieku ziediņu uz viņa dusas vietu.

Vāciešiem kara laikā vajag daudz koksnes. Ziemā, visi vīrieši un sievas, tiek spaidu kārtā sūtīti uz mežu – zāgēt kokus. Tos ar zirgiem liek vest pie upes. Pavasarī ar lieliem plūdu ūdeņiem, tāpat vaļējus, nesasietus plostos, pludina tos pa Bārtas upi uz Liepājas ostu. Krauj kuģos un ved uz Vāciju.

1943. g. pavasarī, ūdens Bārtas upē strauji krītas. Baļķi iestrēgst sēkļos un paliek krastā un upē visu vasaru. Pret mūsu mājām, upe ir pilna ar sablīvētiem baļķiem. Var ar sausām kājām iet pa tiem pāri uz otru krastu. Mums, puikām, lieli prieki. Lēkājam pa baļķiem un ja ir kaut kur brīvs ūdens laukumiņš, tad stāvam uz baļķa un braucam ar to kā ar laivu. Taču, ja koks sāk griezties, rullēties, tad uz tā nostāvēt vairs nevar. Jālec uz galvas ūdenī iekšā. Neviens neslīkst, jo visi mēs, upmalas zēni, protam labi peldēt. Veči spriež, ka nu zivis upē vairs nebūs. Visas no tiem sveķiem nosprāgs, bet nenobeidzās neviena.

Upmalas mājās dzīvojošiem bija doma, ka varētu kādu koku ar zirgu pārvilkt mājās malkai. Taču, lai tas nenotiktu, pa visām krastmalas mājām staigāja šucmanis Andrējs un brīdināja: ja atradīs kādu no upmalas paņemtū koku, tad tūdaļ vainīgo liks cietumā iekšā. Baļķus aizpludināja uz Liepāju tikai rudenī, kad sākās lietavas un upē ūdens līmenis cēlās.

Upē tajā laikā netrūka zivju. Pirmie ko es noķēru bija grunduļi. Tie peldēja pa baltajām smiltīm un labi ķērās uz makšķeres. Izcepti bija garšīgi, tikai māte reti tos cepa, atdeva visus kaķiem. Daudz upē bija vēdzeles. Vasarā tās gulēja zem akmeņiem un nogrimušiem kokiem. Ziemā viņas varēja, caur pirmo caurspīdīgo ledu redzēt guļam zālēs. Tur tās, savēlušās ritulī, atpūtās no nakts medībām un nebaidījās, ka mēs tām pa virsu staigājām. Tad vajadzēja lielāku cirvi, vai koka bozi un ar to dot kārtīgu bliezienu tanī vietā pa ledu. Vēdzele apdulla un apvēlās ar vēderu uz augšu. Ātri jāizcērt caurumu un ar roku, starp ledus gabaliem tā jāvelk laukā. Parasti tas notika stipra sala laikā, kad kādas trīs zivis bija starp aukstiem lediem dabūtas, rokas tā nosala, ka vairāk negribējās zivis meklēt. Pašu lielāko vēdzeli tēvs noķēra mūrdā – venterī. Tai bija tik negants izskats, ka pat suns mūka, kad to nolika virtuvē uz grīdas.

Kad ledus bija izgājis un palu ūdeņi vēl plūda mutuļodami, tad nārstot no ezera nāca lieli bari ālandes. Visa upe tajā brīdī pilna lielām zivīm. Ūdens šļakstēja un vārījās. Zivis lielas 3 – 5 kg smagas. Pēc izskata līdzīgas raudām, bet gaļa tām ne visai laba.

Vēlāk, kad alkšņiem lapas kā peļu ausis, tad upē nārstot nāca nēgi un zebres – tā Nīcā sauca vimbas. Upē to bija daudz. Peldot starp tikko augt sākušām, zaļajām liepu lapām, tās metās plakaniski un spīdināja savus sidrabainos sānus. Toreiz upē bija daudz ķīši. Asariem līdzīgi, ar asām muguras spurām. Uz makšķeri tie ķērās labi, taču bija ļoti glotaini un neviens tos necienīja.

Zivis makšķerēju daudz, taču bija arī viens nelabs gadījums. Es, uznācis no upes, nolieku makšķeres pie verandas sienas. Sēžu virtuvē un ēdu pusdienas. Te pa logu redzu, ka viena vista aiz verandas tā jocīgi lec uz augšu un krīt lejā, dauza ar spārniem un nevar aizmukt. Bijū aizmirsis no āķa noņemt slieku un dullā vista to bija norijusi. Māte tūdaļ taisīja lielo traci. Es dabūju pa ausīm, kas notika ar to vistu – neatceros. No tās reizes sliekas vairs mājās nenesu. Vasarā, kad ūdens upē kļuva silts, pa to siroja zuši. Vēl, kad gāju 7. klasē 1949. g. to bija daudz. Pietika iemest ūdas ar 10 āķiem un divi vai trīs zuši bija rokā. Nepatīkami, ka jāceļas rītos agri tos vilkt ārā. Dienas gaismu zuši necieta un tikmēr raustījās un plēsās līdz norāvās ar visu āķi. Reiz pamēģināju palaist dzīvu zuti upmalas rasotā zālē. Viņš tūdaļ taisnā līnijā līda uz ūdens pusi, un nekad uz otru pusi. Lielāko zuti redzēju ko tēvs noķēra tīklā, kad tos vēl drīkstēja likt. Tas svēra kādus 5 kg un visu tīklu bija satinis kamolā. Puikas jau runāja, ka viens zutis bijis vēl lielāks. Ņemot nost no āķa, tas salauzis makšķerniekam roku. Tā īsti tam ticēt nevarēja.

Piecdesmito gadu sākumā zivju prieki beidzās. Pirms tam upē ūdens bija dzidrs un tīrs. Tad pēkšņi, vasarā, upē visur sāka augt aļģes. Tādas kā zaļas vates, sūnām līdzīgi milzīgi kamoli. Tie aizņēma visas no meldriem brīvās vietas. Zivīm vairs nebija kur peldēt, ūdens kļuva ne vairs dzidrs, bet pavisam brūns. Pazuda vēži, vēdzeles, ālandes, zuši, ķīši. Vainīgi bija kolhozos lietotie minerālmēsli un amonjaka ūdens. Tad arī kukaiņu indes “dusti” un DDT. To jau bēra gandrīz vai aiz apkakles. Tikai vēlāk aizliedza, kad saindēta tika visa pasaule, pat Antarktīdas pingvīnos to atrada.

Patreiz jau ir vēl sliktāk. “Raundaps”, ar ko indē nezāles un reizē arī visu dzīvo; varden, sliekas, bites, kamesnes u.c. ir nokļuvus gruntsūdeņos. Žūst koki: oši, gobas, ozoli. Inde ar gruntsūdeņiem nonāk akās, avotos, upēs, ezeros un jūrā. Baltijas jūrā

vairs nav mencas, cilvēki paši cenšas sevi iznīcināt. 1939. gadā Latvijā ar vēzi slimoja 6000 cilvēki. Šodien slimo 90 000, taņī skaitā bērni.

2015. gadā uz Latvijas zemes izlietas 3919 tonnas visstiprākās indes (Latvijas avīze 2016. g. 17. augusts):

Herbicīdi – 2224 tonnas (Raundaps);

Fungicīdi – 793 tonnas;

Augu augš. regulatori – 571 tonna;

Kodnes – 186 tonnas;

Insekticīdi – 145 tonnas.

Zivis.

Plašā Nīcas klajumā
Liela upe plūst.
Upes tumšā dziļumā
Zivis brangas kļūst.

Nēģi, zuši, ruduši,
Paši murdā lien.
Vēži gan ir zuduši
Tie mums trūkst nudien.

Labas zivis vēdzeles
Tās ar ūdām ķer.
Dubļos sarok pīckaru
Un uz āķiem ver.

Baltās smiltīs, seklumā
Grunduļi tur mīt.
Asari peld dziļumā
Grib tos ķert tūlīt.

Zaļi raibas līdakas
Ūdens zālēs lien.
Apēd visas raudiņas
Kuras garām skrien.

Ķīšiem, lašiem, sapaliem,
Līņiem, brekšiem, ālantiem.
Saules mūžu vēlam tiem,
Bārtas upes valdniekiem.